

УДК 332.3:631.1

JEL Classification: Q15; Q24; R52

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008013>

О. М. НЕЧИПОРЕНКО, доктор економічних наук, доцент
А. П. МАТВІЄНКО

Методичні аспекти визначення розміру втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земельних ділянок для інших цілей

Мета статті - дослідити генезис механізму відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва та запропонувати окремі напрями його вдосконалення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: монографічний, історичний і логічний (для ретроспективного огляду відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва), порівняння (для зіставлення проіндексованих нормативів за різними підходами), графічний (для наочного відображення одержаних результатів), узагальнення (для формулювання висновків).

Результати дослідження. З метою подальшого удосконалення державного регулювання охорони й раціонального використання земель проведено аналіз механізму одного з його ключових економічних важелів - відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва у разі вилучення угідь та їх використання у цілях, відмінних від ведення сільського та лісового господарства, обмеження прав власників і землекористувачів та погіршення якості земель. Розглянуто можливі підходи до осучаснення нормативів відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва на основі їх індексації з використанням індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції та інфляції. Проведено порівняльну характеристику між ними й показниками нормативної грошової оцінки угідь.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку дослідження нових методичних підходів до встановлення нормативів та визначення розміру втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню при вилученні земельних ділянок для інших цілей, що ґрунтується на використанні нормативної грошової оцінки угідь.

Практична значущість. Застосування осучаснених нормативів відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва в нових економічних умовах дасть змогу збільшити надходження до місцевих бюджетів, сприятиме раціональному використанню та запобіганню необґрунтованого вилучення угідь. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва; охорона земель; державне регулювання використання земель; сільськогосподарські угіддя; нормативна грошова оцінка; індексація.

Нечипоренко Олександр Миколайович - доктор економічних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: o.nechyporenko57@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

Матвієнко Аліна Петрівна - науковий співробітник відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: alina.pet.ma@gmail.com

Постановка проблеми. Відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва є одним з важливих економічних важелів державного регулювання охорони й раціонального використання земель. Воно має більш ніж п'ятдесятирічну історію. Вперше такий платіж було запроваджено ще на початку 70-х років минулого

століття, у межах низки заходів радянського уряду з нарощування виробництва продуктів харчування, яке відбувалось, як правило, екстенсивно, тобто за рахунок залучення в сільськогосподарське використання якомога більшої площі земель.

За своєю суттю економічний механізм відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва покликаний здійснювати компенсаційну, регуляторну та охоронну функції, проте нині вони

© О. М. Нечипоренко, А. П. Матвієнко, 2020

майже не виконують свої ролі. Це негативно позначається на результативності заходів з охорони земель, спричиняє подальший розвиток деградаційних процесів, знижує родючість ґрунтів.

Відшкодовані кошти є одним із доступних джерел бюджетного фінансування заходів з охорони й раціонального використання земель. Зважаючи на вагомість та актуальність даного питання, виникає гостра потреба пошуку нових, відповідних сучасним економічним реаліям, методичних підходів до встановлення нормативів і розрахунку фактичного розміру відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земельних ділянок для цілей, відмінних від аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі останніх років дедалі частіше викладаються результати дослідження юридичного аспекту відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Це роботи таких вчених, як В. І. Андрейцев [1], М. В. Краснова [6], П. Ф. Кулинич [7], Т. В. Лісова [8], Н. О. Мельник [10], В. В. Носік [11], Л. М. Терлецька [14] та ін. Водночас економічний механізм відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва залишається малодослідженим, що й зумовлює актуальність подальшого вивчення проблеми.

Мета статті - дослідити генезис механізму відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва та запропонувати окремі напрями його вдосконалення.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та загальнологічні методи, зокрема монографічний, історичний і логічний - для ретроспективного огляду відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, порівняння - для зіставлення проіндексованих нормативів за різними підходами, графічний - для наочного відображення одержаних результатів, узагальнення - для формулювання висновків.

Виклад основних результатів дослідження. Інтенсивність використання земель сільськогосподарського призначення зростає з року в рік. Водночас заходи щодо попередження та призупинення деградації земельних ресурсів майже не проводяться. Невідкладна потреба відновлення якості

ґрунтів зростає одночасно з фінансово-економічною кризою. Саме тому надзвичайно важливо забезпечувати ефективне залучення та розподіл фінансових ресурсів, спрямованих на організацію раціонального використання та охорону земель сільськогосподарського призначення, яка передбачає, насамперед, формування оптимальної структури земельного фонду, екологічне й економічне обґрунтування підвищення ефективності використання угідь, зведення до мінімуму негативного антропогенного впливу на них тощо.

На нашу думку, відновити й зберегти якісний стан земель сільськогосподарського призначення неможливо без фінансово-правової підтримки з боку держави, оскільки на сьогодні ці угіддя вимагають особливої уваги. Проблема відновлення та збереження родючості ґрунтів, а також забезпечення їх збалансованого використання вже давно постала на національному рівні. Зважаючи на це, нагальною є потреба осучаснення методів формування та розподілу фінансових ресурсів, особливо в напрямі організації та забезпечення якісної охорони угідь. Серед них вагомим джерелом є кошти, що надходять до місцевих бюджетів у рахунок відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва.

Запровадження механізму відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва бере свій початок ще з 70-х років ХХ ст., що було зафіксовано у Земельному кодексі Української РСР від 08.07.1970 р. (Глава 10 «Відшкодування збитків і втрат, зв'язаних з вилученням або тимчасовим зайняттям земельних ділянок»). Це дозволяло протидіяти необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для державних і суспільних потреб несільськогосподарського призначення.

Суть цієї законодавчої норми полягала в тому, що підприємства, організації та установи, яким відводилися для будівництва або інших несільськогосподарських потреб сільськогосподарські угіддя, були зобов'язані відшкодувати державі, як єдиному на той час власникові землі, втрати, пов'язані з вилученням таких угідь, і компенсувати вартість освоєння та введення у сільськогосподарське виробництво рівновеликої земельної ділянки [7].

Проте, вже наприкінці минулого століття, постала необхідність змінити підхід до ви-

значення втрат у зв'язку з вилученням угідь для несільськогосподарських потреб, що ґрунтувався на вартості освоєння і введення у сільськогосподарське використання рівнозначної ділянки, через неможливість залучення нових земель в аграрне виробництво. Таким чином, було прийнято новий порядок обчислення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, що передбачав їх визначення за нормативами, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 1991 р. № 238 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню».

Відповідно до статті 46 Земельного кодексу Української РСР від 08.07.1970 р. відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва здійснювалося лише за вилучення земель для несільськогосподарських потреб [3]. Проте, крім вилучення ділянок, позначився ще й негативний антропогенний вплив на родючість ґрунтів.

У статті 90 Земельного кодексу Української РСР від 18.12.1990 р. перелік втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва розширено. Так, «Втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, спричинені вилученням сільськогосподарських і лісових угідь для використання їх у цілях, не пов'язаних з веденням сільського і лісового господарства, розміщенням на сільськогосподарських угіддях об'єктів внутрігосподарського будівництва, обмеженням прав землеволодільців і землекористувачів, у тому числі орендарів, або погіршенням якості земель у результаті впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ і організацій, підлягають відшкодуванню місцевим Радам народних депутатів» [4].

Чинний Земельний кодекс України (2002 р.) не містить визначення змісту втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а в статті 207 наведено лише умови відшкодування, які окрім державних враховують інтереси й інших суб'єктів:

«1. Втрати сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва включають втрати сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників, а також втрати, завдані обмеженням у землекористуванні та погіршенням якості земель.

2. Відшкодуванню підлягають втрати сільськогосподарських угідь (ріллі, багато-

річних насаджень, перелогів, сінокосів, пасовищ), лісових земель та чагарників як основного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві внаслідок вилучення (викупу) їх для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом, а також внаслідок використання для будівництва, розміщення і експлуатації об'єктів нафтогазовидобування, облаштування родовища та надкористування з метою дослідно-промислової розробки родовищ бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення та/або видобування бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення.

3. Відшкодуванню підлягають також втрати, завдані обмеженням прав власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, або погіршенням якості угідь внаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави, а також у зв'язку з виключенням сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників із господарського обігу внаслідок встановлення охоронних, санітарних та інших захисних зон.

4. Втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва компенсуються незалежно від відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.

5. Втрати сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва визначаються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України» [5].

Зазначений порядок був затверджений Постановою Кабінетів Міністрів України від 17.11.1997 р. № 1279 «Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню». Цією Постановою встановлено нормативи втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню для ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей і пасовищ [13]. Проте у пункті 2 статті 207 Земельного кодексу України до переліку угідь включено ще й перелоги, для яких нормативів не встановлено. З метою періодичного оновлення нормативів у примітці до них зазначено: «Нормативи індексуються за галузями народного господарства» [13], але чітко не визначено, як саме мають бути розраховані згадані індекси та не визначено установу, відповідальну за індексацію. Як переконує

практика, індексація нормативів не проводилась, а при розрахунках втрат сільськогосподарського виробництва використовуються показники, затверджені ще у 1997 р. Це спонукає науковців шукати нові методи приведення нормативів відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва до сучасного стану економіки країни.

Так, у 2011 р. до цієї проблеми звернулися дослідники А. Г. Мартин та Ю. О. Шиянов, які у своїй праці запропонували проводити індексацію нормативів втрат сільсь-

когосподарського і лісгосподарського виробництва «на основі індексу цін реалізації продукції сільського господарства» [9].

Проте, досліджуючи дане питання, ми дійшли висновку, що при індексації нормативів втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, недоцільно враховувати лише зміни цін на сільськогосподарську продукцію, а об'єктивнішим буде використовувати індекси споживчих цін (індекси інфляції). Порівняння вищезгаданих підходів наведено у табл. 1.

1. Нормативи втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню (на прикладі ріллі)

Адміністративна одиниця	Нормативи, затверджені Постановою Уряду від 17.11.1997 р. № 1279		Проіндексовані нормативи станом на 01.01.2020 р.			
	тис. грн	тис. дол. США	за індексом споживчих цін (індексом інфляції)		за індексом цін реалізації с.-г. продукції	
			тис. грн	тис. дол. США	тис. грн	тис. дол. США
Автономна Республіка Крим	96,59	53,07	1431,46	55,48	1618,85	62,75
Вінницька	108,25	59,48	1604,27	62,18	1814,27	70,32
Волинська	110,64	60,79	1639,68	63,55	1854,33	71,87
Дніпропетровська	82,87	45,53	1228,13	47,60	1388,90	53,83
Донецька	91,04	50,02	1349,21	52,30	1525,83	59,14
Житомирська	80,80	44,40	1197,46	46,41	1354,21	52,49
Закарпатська	135,58	74,49	2009,30	77,88	2272,32	88,07
Запорізька	69,37	38,12	1028,06	39,85	1162,64	45,06
Івано-Франківська	111,19	61,09	1647,84	63,87	1863,54	72,23
Київська	116,74	64,14	1730,09	67,06	1956,56	75,84
Кіровоградська	82,00	45,05	1215,24	47,10	1374,32	53,27
Луганська	65,89	36,20	976,49	37,85	1104,32	42,80
Львівська	109,55	60,19	1623,53	62,93	1836,06	71,17
Миколаївська	65,78	36,14	974,86	37,79	1102,47	42,73
Одеська	75,36	41,41	1116,84	43,29	1263,03	48,95
Полтавська	95,40	52,42	1413,83	54,80	1598,90	61,97
Рівненська	121,10	66,54	1794,70	69,56	2029,64	78,67
Сумська	97,47	53,55	1444,51	55,99	1633,60	63,32
Тернопільська	124,58	68,45	1846,28	71,56	2087,96	80,93
Харківська	86,25	47,39	1278,23	49,54	1445,55	56,03
Херсонська	77,43	42,54	1147,51	44,48	1297,73	50,30
Хмельницька	107,92	59,30	1599,37	61,99	1808,74	70,11
Черкаська	122,95	67,55	1822,12	70,62	2060,64	79,87
Чернівецька	139,94	76,89	2073,91	80,38	2345,39	90,91
Чернігівська	93,33	51,28	1383,15	53,61	1564,21	60,63
м. Київ	116,74	64,14	1730,09	67,06	1956,56	75,84
м. Севастополь	96,59	53,07	1431,46	55,48	1618,85	62,75

Джерело: Розраховано Матвієнко А. П. за даними [9; 12] та Державної служби статистики України.

Так, нормативи відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва з 1997-го до 2020 р. зростають у 14,82 раза за індексом споживчих цін і у 16,76 раза за індексом цін реалізації продукції сільського господарства. У доларовому еквіваленті

проіндексовані нормативи за двома підходами станом на 01.01.2020 р. перевищують значення 1997 р. на 4,5% (за індексом інфляції) і на 18,2% (за індексом цін реалізації сільськогосподарської продукції). Таким чином, на нашу думку, індексація за індекса-

ми інфляції та цін реалізації продукції сільськогосподарства призводить до відчутного завищення показників нормативів.

У статті 5 Закону України «Про оцінку земель» (2003 р.) зазначено, що «Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру ... втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва» [12], але на практиці ця норма не діє. Проте одним із шляхів осучаснення нормативів відшкодування втрат може стати використання нормативної гро-

шової оцінки сільськогосподарських угідь з урахуванням терміну капіталізації.

При проведенні розрахунків виявлено незгодженість між зміною показників нормативної грошової оцінки земель та нормативами відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва. З аналізу наведених даних (табл. 2) випливає, що нині постають дві надзвичайно важливі проблеми: з одного боку, занижена оцінка сільськогосподарських угідь, а з іншого - суттєво завищені проіндексовані нормативи відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва.

2. Порівняння нормативів відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва та нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (на прикладі Київської області)

Нормативи відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва (на прикладі ріллі)			Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь (на прикладі ріллі)	
1997 р.	2020 р. (проіндексовані)		1997	2020
затверджені Постановою Уряду від 17.11.1997 р. № 1279	за індексом споживчих цін	за індексом цін реалізації с.-г. продукції		
116,74 тис. грн	1730,09 тис. грн	1956,56 тис. грн	6465 грн	26531 грн
Збільшились у 14,82 та 16,76 раза відповідно			збільшилась у 4,1 раза	
64,14 тис. дол. США	67,06 тис. дол. США	75,84 тис. дол. США	3552 дол. США	1028 дол. США
Збільшились у 1,05 та 1,18 раза відповідно			зменшилась у 3,5 раза	
Співвідношення нормативів відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва та нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (на прикладі ріллі)				
18,1 (у 1997 р.)	65,2 (у 2020 р. за індексом споживчих цін)		73,8 (у 2020 р. за індексом цін реалізації с.-г. продукції)	

Джерело: Сформовано Матвієнко А. П.

Нормативи втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, не переглядалися з 1991 року. У зв'язку із введенням національної грошової одиниці - гривні - назріла необхідність приведення нормативів до нових умов. Прийнятою Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. № 1279 змінено лише грошову одиницю без зміни нормативів та крім передбаченої у згаданому документі індексації за галузями народного господарства жодних напрямів осучаснення не визначено. Тому, на думку авторів, доцільно було б, враховуючи сучасні реалії, розробити нові нормативи втрат відшкодування, які змогли б стати вагомим економічним важелем державного регулювання якісної охорони й раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Згідно з Порядком визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського

виробництва, які підлягають відшкодуванню, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. № 1279, втрати, спричинені вилученням сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, перелогів, сіножатей, пасовищ) для використання їх у цілях, не пов'язаних із веденням сільського господарства, визначаються на основі нормативів цих втрат по Автономній Республіці Крим, областях, містах Києву та Севастополю за формулою:

$$P_B = P_D * H_B * \frac{B_D}{B_0} * K_{INT}, \quad (1)$$

де P_B - розмір втрат сільськогосподарського виробництва, тис. грн;

P_D - площа ділянки сільськогосподарських угідь, га;

H_B - норматив втрат сільськогосподарського виробництва, тис. грн;

B_D - бал бонітету ділянки сільськогосподарських угідь, що вилучається;

B_o - бал бонітету сільськогосподарських угідь по Автономній Республіці Крим, області, містах Києву та Севастополю;

K_{int} - коефіцієнт інтенсивності використання сільськогосподарських угідь (відношення показника диференціального доходу оцінки ріллі землеоцінного району, в якому відводиться земельна ділянка, до аналогічного показника в цілому по Автономній Республіці Крим, області, містах Києву та Севастополю) [13].

Наприклад, у 2020 р. вилучається земельна ділянка (рілля) у Київській області пло-

щею 1,5 га, розташована в Білоцерківсько-Миронівському природно-сільськогосподарському районі. Бал бонітету ділянки - 55, бал бонітету сільськогосподарських угідь Київської області - 38, коефіцієнт інтенсифікації використання - 1,373. Отже, за формулою (1) розрахуємо втрати сільськогосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню, використовуючи нормативи, проіндексовані за двома вище зазначеними підходами, а також осучаснені з використанням чинної нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (табл. 3).

3. Втрати сільськогосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню, тис. грн

Втрати сільськогосподарського виробництва (на прикладі вилучення у 2020 році земельної ділянки (рілля) площею 1,5 га у Київській області), розраховані за нормативами:				
затвердженими Постановою Уряду від 17.11.1997 р. № 1279	проіндексованими станом на 01.01.2020 р.		сформованими з використанням нормативної грошової оцінки с.-г. угідь	
	за індексом споживчих цін	за індексом цін реалізації с.-г. продукції	з терміном капіталізації 33 роки	з використанням співвідношення нормативів і оцінки у 1997 р. (у 18 разів)
347,9	5 155,8	5 830,7	2 609,1	1 423,2

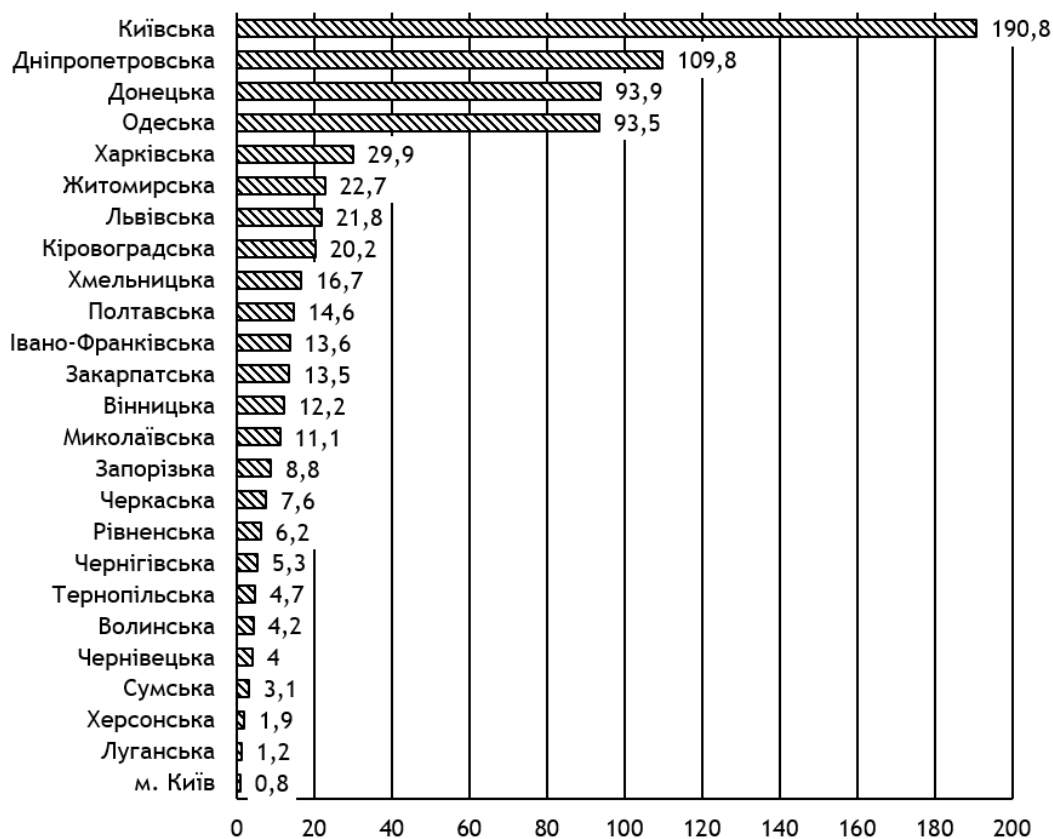
Джерело: Розраховано Матвієнко А. П.

Так, за вилучення зі складу сільськогосподарських угідь земельної ділянки (рілля) площею 1,5 га для використання у цілях, не пов'язаних з веденням сільського господарства, у даному прикладі відшкодування за неіндексованими нормативами становитимуть лише 347,9 тис. грн, тоді як при індексуванні - понад 5 млн грн. Отже, використання при розрахунку втрат сільськогосподарського виробництва неприведених до сучасних умов нормативів занижує суму відшкодувань, що надходять до бюджетів місцевого рівня. З іншого боку, використання проіндексованих нормативів дає завищені суми втрат, які є непомірними для платників. Тому, враховуючи економічні реалії, на нашу думку, оптимальним буде використання в розрахунках втрат нормативів, сформованих з урахуванням нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь.

Цільове спрямування коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, встановлено ще у 1990 р. статтею 92 Земельного кодексу Української РСР від 18.12.1990 р. Вони використовуються «виключно для освоєння нових земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель лісового фонду, поліпшення угідь та

охорони земель» [4]. Проте, через відсутність загальнодержавної програми охорони й раціонального використання земель, ці бюджетні надходження переважно зберігаються на рахунках органів місцевого самоврядування та депозитних рахунках банківських установ.

Так, у 2018 р. на відповідних рахунках органів місцевого самоврядування перебувало 773 612,6 тис. грн, що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва (з них у 2017 р. 154 619,2 тис. грн), з яких використано 61 527,5 тис. грн, або лише 7,9% від загального обсягу надходжень за такими напрямками: інвентаризація земель - 22 199,2 тис. грн (36,1%), впровадження заходів з охорони земель - 20 390,9 тис. грн (33,1%), проведення нормативної грошової оцінки земель - 7 730,2 тис. грн (12,6%), розроблення документації із землеустрою - 2 629,3 тис. грн (4,3%), поліпшення сільськогосподарських та лісогосподарських угідь - 1 958,7 тис. грн (3,2%), інші заходи - 6 619,2 тис. грн (10,7%). Із 712 085,1 тис. грн залишку невикористаних коштів (рис.) 84 172,8 тис. грн зберігаються на депозитних рахунках в установах банків.

Залишки невикористаних коштів, що надійшли у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, млн грн

Джерело: [2].

Таким чином, органи державної влади та місцевого самоврядування не забезпечують ефективного управління коштами місцевих бюджетів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, для фінансування заходів з освоєння земель для господарських потреб, поліпшення відповідних угідь, їх охорони, а також проведення інвентаризації та нормативної грошової оцінки земель [2].

Варто зазначити, що нині відшкодування згаданих втрат є недостатнім для забезпечення відповідного бюджетного фінансування заходів з охорони земель та їх раціонального використання.

Висновки. Механізм відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва є вагомим важелем державного регулювання охорони й використання земель як з економічного, так і правового погляду.

На нашу думку, одним з основних недоліків методу визначення суми відшкодування понесених втрат є використання балів боні-

тування ґрунтів, проведеного ще 27 років тому. За цей час якість сільськогосподарських угідь під впливом антропогенних і кліматичних факторів зазнала значних змін, а отже, постає завдання пошуку нових методичних підходів до визначення розмірів втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню.

На підставі аналізу змін у нормативній грошовій оцінці земель і в нормативах відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва обґрунтовано висновок, що методичні підходи до їх визначення потребують суттєвого удосконалення.

Подальший пошук шляхів удосконалення розрахунку розміру сплати відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва передбачає врахування якості земельної ділянки на основі застосування коефіцієнтів коригування щодо вмісту поживних речовин у ґрунті, його еродованості, можливостей накопичення продуктивної вологи тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії : монографія. Київ : Знання, 2005. 445 с.
2. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, та розпорядження ними : Рішення Рахункової палати України від 06.03.2018 р. № 4-5. URL : https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/4-5_2018/zvit_4-5_2018.pdf.
3. Земельний кодекс Української РСР від 08.07.1970 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07/ed19700708#Text> (дата звернення: 14.03.2020).
4. Земельний кодекс Української РСР від 18.12.1990 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/ed19901218#Text> (дата звернення: 17.03.2020).
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 18.03.2020).
6. Краснова М. В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством: (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Київський університет, 2008. 439 с.
7. Кулинич П. Ф. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва як засіб охорони сільськогосподарських земель: правові питання. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 2. С. 121-126.
8. Лісова Т. В. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва як засіб охорони земель. URL : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5573/1/Lisova_105%E2%80%93107.pdf (дата звернення: 15.03.2020).
9. Мартин А. Г., Шиянов О. Ю. Індексція нормативів втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва. *Землевпорядний вісник*. 2011. № 7. С. 20-24.
10. Мельник Н. О. Правові аспекти відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/230566197.pdf> (дата звернення: 17.03.2020).
11. Носік В. В. Відшкодування збитків і втрат у земельному праві України. *Юридичний журнал*. 2003. № 5. С. 68-72.
12. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 р. № 1378. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення: 17.03.2020).
13. Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. № 1279. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-97-%D0%BF/ed20171214#Text> (дата звернення: 16.03.2020).
14. Терлецька Л. М. Умови відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 429-434.

References

1. Andreitsev, V.I. (2005). *Zemelne pravo i zakonodavstvo suverennoi Ukrainy: aktualni problemy praktychnoi teorii: monohrafiia* [Land law and legislation of sovereign Ukraine: current issues of practical theory: monograph]. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
2. Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshtiv derzhavnoho biudzhetu, spriamovanykh na upravlinnia u sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti, ta rozporiadzhennia nymy: Rishennia Rakhunkovoi palaty vid 06.03.2018 # 4-5. [Report on the results of the audit of the effectiveness of the use of state budget funds directed to the management in the field of use and protection of state-owned agricultural lands, and their disposal: Decision of the Accounts Chamber of Ukraine from 06.03.2018 No. 4-5]. (2018). Retrieved from: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/4-5_2018/zvit_4-5_2018.pdf [In Ukrainian].
3. Zemelnyi kodeks Ukrainiskoi RSR vid 08.07.1970 r. [Land Code of the Ukrainian SSR from 08.07.1970]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07/ed19700708#Text> [In Ukrainian].
4. Zemelnyi kodeks Ukrainiskoi RSR vid 18.12.1990 r. [Land Code of the Ukrainian SSR from 18.12.1990]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/ed19901218#Text> [In Ukrainian].
5. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 r. [Land Code of Ukraine from 25.10.2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [In Ukrainian].
6. Krasnova, M.V. (2008). *Kompensatsiia shkody za ekolohichnym zakonodavstvom: (teoretyko-pravovi aspekty): monohrafiia* [Compensation for damage under environmental law: (theoretical and legal aspects): monograph]. Kyiv: Kyivskiy universytet [In Ukrainian].
7. Kulynych, P.F. (2007). *Vidshkoduvannia vtrat silskohospodarskoho vyrobnytstva yak zasib okhorony silskohospodarskykh zemel: pravovi pytannia* [Compensation for losses of agricultural production as a means of protection of agricultural land: legal issues]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, pp. 121-126 [In Ukrainian].
8. Lisova, T.V. *Vidshkoduvannia vtrat silskohospodarskoho vyrobnytstva yak zasib okhorony zemel* [Compensation for losses of agricultural production as a means of land protection]. Retrieved from: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5573/1/Lisova_105%E2%80%93107.pdf [In Ukrainian].
9. Martyn, A.H., Shyianov, O.Yu. (2011). *Indeksatsiia normatyviv vtrat silskohospodarskoho i lisohospodarskoho vyrobnytstva* [Indexation of standards of losses of agricultural and forestry production]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, 7, pp. 20-24 [In Ukrainian].
10. Melnyk, N.O. (2013). *Pravovi aspekty vidshkoduvannia vtrat silskohospodarskoho ta lisohospodarskoho vyrobnytstva* [Legal aspects of compensation for losses of agricultural and forestry production]. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/230566197.pdf> [In Ukrainian].
11. Nosik, V.V. (2003). *Vidshkoduvannia zbytkiv i vtrat u zemelnomu pravi Ukrainy* [Compensation for losses and losses in the land law of Ukraine]. *Yurydychnyi zhurnal*, 5, pp. 68-72 [In Ukrainian].
12. Pro otsinku zemel: Zakon Ukrainy vid 11.12.2003 # 1378 r. [About land valuation: Law of Ukraine from 11.12.2003 No. 1378] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> [In Ukrainian].
13. Pro rozmyri ta Poriadok vyznachennia vtrat silskohospodarskoho i lisohospodarskoho vyrobnytstva, yakii pidlihaiut vidshkoduvanniu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.11.1997 # 1279 r. [About the sizes and the Procedure for definition of losses of agricultural and forestry production which are subject to compensation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.11.1997 No. 1279]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-97-%D0%BF/ed20171214#Text> [In Ukrainian].
14. Terletska, L.M. (2008). *Umovy vidshkoduvannia vtrat silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Terms of compensation for losses of agricultural production]. *Derzhava i pravo*, 48, pp. 429-434 [In Ukrainian].

Nechyporenko O. M., Matviienko A. P. Methodological aspects of determining the amount of losses of agricultural production in the withdrawal land for other purposes

The purpose of the article is to investigate the genesis of the mechanism of compensation for losses of agricultural and forestry production and to propose certain directions for its improvement.

Research methods. The following methods were used in the research process: monographic, historical and logical (for retrospective review of compensation for losses of agricultural production), comparison (for comparison of indexed standards by different approaches), graphical (for visual reflection of the obtained results), generalization (for the formulation of conclusions).

Research results. In order to further improve state regulation of land protection and rational use, an analysis of the mechanism of one of its key economic levers - compensation for losses of agricultural and forestry production in case of withdrawal of land and their use for purposes other than agriculture and forestry, restricting the rights of owners and land users and deterioration of land quality. Possible approaches to modernization of standards for compensation of losses of agricultural production on the basis of their indexation with the use of price indices of agricultural products and inflation are considered. The comparative characteristic between them and indicators of normative monetary estimation of lands is carried out.

Scientific novelty. The study of new methodological approaches to setting standards and determining the amount of losses of agricultural production, which are subject to compensation for the withdrawal of land for other purposes was further developed, based on the use of regulatory monetary valuation of land.

Practical significance. The application of modernized standards for compensation of losses of agricultural production in the new economic conditions will increase revenues to local budgets, promote the rational use and prevention of unjustified withdrawal of land. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 14.

Keywords: compensation for losses of agricultural and forestry production; land protection; state regulation of land use; agricultural lands; normative monetary valuation; indexing.

Nechyporenko Oleksandr Mykolaiovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent), deputy director on scientific work, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)
E-mail: o.nechyporenko57@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

Matviienko Alina Petrivna - research fellow of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)
E-mail: alina.pet.ma@gmail.com

Нечипоренко А. Н., Матвиенко А. П. Методические аспекты определения размера потерь сельскохозяйственного производства при изъятии земельных участков для других целей

Цель статьи - исследовать генезис механизма возмещения потерь сельскохозяйственного и лесохозяйственного производства и предложить отдельные направления его совершенствования.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: монографический, исторический и логический (для ретроспективного обзора возмещения потерь сельскохозяйственного производства), сравнения (для сопоставления нормативов, проиндексированных разными подходами), графический (для наглядного отображения полученных результатов), обобщения (для формулирования выводов).

Результаты исследования. С целью дальнейшего совершенствования государственного регулирования охраны и рационального использования земель проведен анализ механизма одного из его ключевых экономических рычагов - возмещения потерь сельскохозяйственного и лесохозяйственного производства в случае изъятия угодий и их использования в целях, отличающихся от ведения сельского и лесного хозяйства, ограничения прав собственников и землепользователей и ухудшение качества земель. Рассмотрены возможные подходы к осовремениванию нормативов возмещения потерь сельскохозяйственного производства на основе индексации с использованием индексов цен реализации сельскохозяйственной продукции и инфляции. Проведена сравнительная характеристика между ними и показателями нормативной денежной оценки угодий.

Элементы научной новизны. Получило дальнейшее развитие исследование новых методических подходов к установлению нормативов и определения размера потерь сельскохозяйственного производства, подлежащих возмещению при изъятии земельных участков для других целей, базирующиеся на использовании нормативной денежной оценки угодий.

Практическая значимость. Использование нормативов возмещения потерь сельскохозяйственного производства, соответствующих современным экономическим условиям, увеличивает поступления в местные бюджеты, способствует рациональному использованию земель и предотвращает необоснованное изъятия угодий. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: возмещение потерь сельскохозяйственного и лесохозяйственного производства; охрана земель; государственное регулирование использования земель; сельскохозяйственные угодья; нормативная денежная оценка; индексация.

Нечипоренко Александр Николаевич - доктор экономических наук, доцент, заместитель директора по научной работе, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: o.nechyporenko57@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

Матвиенко Алина Петровна - научный сотрудник отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: alina.pet.ma@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 21.08.2020 р.

Фахове рецензування: 25.08.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Нечипоренко О. М., Матвиенко А. П. Методичні аспекти визначення розміру втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земельних ділянок для інших цілей. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 13 – 21. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008013>

Nechyporenko, O.M. & Matviienko, A.P. (2020). Metodichni aspekty vyznachennia rozmiru vtrat silskohospodarskoho vyrobnytstva pry vyluchenni zemelnykh dilianok dlia inshykh tsilei [Methodological aspects of determining the amount of losses of agricultural production in the withdrawal land for other purposes]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 13 – 21 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008013>

* * *